

BASARRI: hitza eta itzala

NIKOLAS ZENDOIA / PELLO ESNAL

Hitzaldi bat egitea eskaini ziguten, Basarri bertsolaria jaino zeneko mendeurrena ospatuz Zarautzen antolatu diren ekitaldien baitan. Joan den maiatzaren 9an egin genuen, bion artean prestatutako gidoiaren harira.

Pentsatzen genuen entzuleen artean izango zela Basarri oso gertutik ezagutu zuenik eta aretoan bilduko ginen gehienok jakingo genuela zein izan zen bertsolari handi hura. Horrengatik, betiko kontuak jakintzat emanda, ohiko arrastoetatik zertxobait irtetea aurreikusi genuen, Einsteinen esaldi bat gogoan: "Ezer berririk ikastekotan, zerbait berri egin behar"; eta gure begiak ere kontu ezezagunetara eraman nahian, Telesforo Aranzadiren hitz batzuk berrituz.

Ez ginen oso oker ibili entzuleez. Lagunarte-giroan egin genuen hitzaldia. Ez dakigu zer neurritan asmatu genuen Basarri buruzko gogoeta eragiten, baina gustura irten ginen kultura-etxetik. Bada zerbait.

Hemen, hitzaldirako prestatu genuen gidioa eskaintzen dugu, gutako bakoitzak idatzi bezala, Basarri gogoan eta hark utzitako ondarearen esker onez. Hitzaldia diapositibak baliatuz egin genuen –hamahiru diapositiba: puntu bakoitzeko bana, sarrera barne– eta formatu horrek baldintzatu zuen gidioa. Honako, apenas ukitu dugun.

"Gure begiak ez du ikusten ezagun duena baizik".

Telesforo Aranzadi

0. Sarrera moduan: izenburua eta asmoa

Zalantzan egon gara zer izenburu jarri hitzaldiari: orain duena ("Hitza eta itzala") ala beste bat ("Agerikoak eta ezkutukoak").

Azkenenean, dagoen-dagoenean utzi dugu, baina bestea ere aukera genezakeen; izan ere, Basarriren zenbait gauza eta alde ageriko eta ezkutuko azaltzea da gure asmoa, jakinda ageriko eta ezkutuko horiek txanpon beraren aldeak direla.

Denok dugu ageriko aurpegia eta ezkutukoa. Denok saiatzen gara agerikoa azaltzen eta lantzen, eta ezkutukoa gordean edukitzen; edo lotsaz, edo beldurrez.

Era berean, gizarte batek ere berdin egiten du gizon-emakumeekin: aurpegi bat gehiago nabarmendu eta bestea ezkutatu, dela aurreiritziz, dela modaz edo interesez, dela ideologiaz...

Esan bezala, ahalegin txiki bat egingo dugu Basarriren bi alde horiek azaltzen. Baina bidea urratu besterik ez dugu egingo. Gero, hitzaldi honen ondoren, zuena izango da hitza, lagunarteko giro honetan: nahi duzuen galdetu, azaldu... Gu biok baino askoz gehiago dakienik badago-eta hemen.

"Gure begiak ez du ikusten / ezagun duena baizik". Aranzadi bergararrarena dira hitzak. Guk, euskaratu ez ezik, zortziko edo hamarreko handi baten bukaera bihurtu ditugu.

Behin eta berriro gertatzen zaigu: zerbait aurrean izan eta konturatu ez; eta behin baino gehiagotan, gainera, urteak behar izaten ditugu zerbaitez jabetzeko. Izan ere, adiskide batek askotan dioena: "Gauza bat ez duk sekretu norbaitek ezkututzen duelako; sekretu duk, aurre-aurrean egonagatik ere, ez dugulako ikusten".

Baina zer egin ikusten ez duguna ikusi ahal izateko? Einsteinek esana da (eta guk zortziko edo hamarreko handi baten bukaerarako moldatua): "Ezer berririk ikastekotan / zerbait berri egin behar". Ea, horren harira, asmatzen dugun Basarri buruz zerbait berri esaten.

1. Ama

Nik Basarriren ama Maria ezagutu nuen Basarri bera baiño leenago. Amona aaztu eziña. Izeta baserri bietara joaten zan aur-bisitara. Eta ea izeta bietan ere zenbat ume giñan!

Izketa edo izkera lasai, garbi eta xamurreko emakume aren oroitzapena gordetzea zein xamurra egin zaidan! Ez zan miraria ama arengandik seme izlari ona ateratzea, eta bertsolaria izatea.

Emakume ark begiz itz egiten zizun. Begiz onartzen zintuen izketarako. Izan ere, alde aundia dago begirada txarrez itz egin edo adiskide-begiradaz itz egin. Eta Basarriren ama Mariak adiskidetasunez itz egiten zizun.

Basarriren ama, Maria Manterola, nola joaten zan izetara bisitan, beso-otarra besoan artuta, bide-estrata aldapa aietan gora? Gure aita eta Basarriren ama, izan ere, zerbait familia-aaide bait ziran. Eta Izeta Goikoak ere familia-aaide zituen.

Zarauzko Azken Portuko ataritik lau-bost kilometro egongo dira izetara. Orduan ere bai, baiña orduko kilometroak ez ziran gaurkoak bezelakoak. Erdi bideak ordeka, baiña beste erdiak, nioena: estrata-aldapak; eta arri-bide traketsak. Eta beerakoan ere bide berak aurkituko zituen. Ez pentsa orduan errepiderik zanik. Noizbait izango zanik ere nork pentsa?

Bere otarrean zeramana zapi txuri batekin estalita eraman oi zuen. Eta atariko atera eldu baiño leen geratu eta, sukaldeko leio parean, "Ai, Maria" esango zuen.

Baiña bueltakoan zerbait ekarriko zuen otarrean. Izetatik ezer gabe ez zuten bidaliko Basarriren ama. Nola, ba, bere zai egoten giñan-eta! Baserrietan eskeintzen zana zan lakari erdi babarrun edo dozenatxo bat arrautza. Dana trukez. Ez zera: zuek bai eta guk ez.

Amak esan oi zigun:

–Aldeko amari esaiozue etortzeko, Basarriren ama bisitara etorri dala-eta.

Zer irudi polita, izetako sukalde zaarreen eta su aurrean eserita, izetako bi amak eta Basarriren ama Maria, aur txikia magalean xabal-xabal zuela, kontu kontari, aulkitxo batean galleta batzuk zituztela.

Ziur, ni ere egona nagoela Basarriren amaren magalean. Agur, Maria.

2. Irratia

Basarriren aotsa, irrati bidez ezagutu genuen geienbat: "Nere Bordatxotik", asteleen eta ostiralean egiten zituen saioetatik. Bera ikusi, bai, Azken Portu atarian ikusi oi genuen, mutiko edo gaztetxo giñala.

Irratitik aritzen zanean, gogoan det etxeko danak sukaldean eserita isilik nola egoten giñan berari entzuten, ukuilluko lanak eginda. Errosarioa ere, errezatuta ordurako.

Baiña amak afaria prestatu bear, eta su gaiñean lapiko-otsen bat ateratzen bazuen:

— Ama, ixooo!

Asteleen eta ostiral gauetan izaten zan Basarriren albistegi ura. Maria Dolores Agirrerena, berriz, uste det astean lau bat arratsetan izaten zala. Eta ostiral arratsetan beste bikote xeibre bat ere bai: albaiteoak, Joxemiel eta don Antonio.

Onela asten ziran:

—Aatsalde on, Jainkook.

—Kaixo, Joxemiel. Emen al zaitugu, ba? Pasa, pasa aurrera.

Ondoren izaten zan Basarri: galdutako berriak, salgai zeuden berriak, apustu-kontuak eta abar.

Apustu-kontuetan arreata aundia jartzen zuen. Bai guk entzun ere, arraiok ezik. Baiña apustuak ikustera joan egiten zan Basarri. Berak ikusi gabe ez zan fiatzen iñoren esanarekin. Eta arrazoi zuen.

Gu baserritarrontzako mirari bat bezela zan illunabarrean alako euskera ulergarri eta ederrean inguruko berriak entzutea. Izan ere,

irratia pizten genuen egun guztietan, ezer ulertzen ez genituen jardunak entzuten oituak geunden.

Eta Basarriren bertsoak! Guk ez genuen beste inolako albiste bearrik, euskera ederrean inguruko berriak eta orduko bertsolaririk onenaren bertsoak etxetik entzun ondoren. Edozein bezain jakitun sentitzen giñan. Eta edozeiñen pare. Ori zan gu baserritarrok ezagutu genuen Basarri bertsolaria. Eta estima izugarria genion.

Entzun izan genuen Zarauzko fraileek erakutsi ziotela Basarriari ala itz egiten, idazten eta bertsotan. Fraileek beraiek, bai, ikasiko zioten Basarriari.

Baiña Basarrik bazuen maisua. Bera zan bere maisu. Eta bera zan bere ikasle. Norberaren saiakerarik eta itzalik gabe ezin zitekeen ain izlari garbia izan. Ain zakar gutxihoa. Eta era berean zan bere idazkera ere.

Basarri ez genion entzuten, izketan ari zanean, oraingo jakitunon artean entzuten degun eee eta eee.

Egunkarietan, irratietan, euskeraren izkerarik entzuten ez genuenez, eta bat-batean izan zitekeen euskerarik ederrenarekin norbait agertu eta onartua izateak garaia asko markatuta laga zigun. Eta ori erregali aundia izan zan Euskal Erriarentzat.

3. Beheko sukaldean

Basarriren neure lehen oroitzapenek ere, lehen-lehenik, etxeko sukaldera naramate; eta, zehatzago esanda, irrati handira. Hantxe zegoen irratia apal handi batean jarria –arteana jarri berri samarra–, paretaren kontra, mahai parean, voltmetro txikia aldamenean zuela. Tramankulu handi hartatik entzuten genituen, besteak beste, Carlos Mungiaren “Ara nun diran” eta antzekoak. Basarriren irratsaioa ere handik iristen zitzaigun. Baina ez duk gogoan aparteko besterik. Horretarako, aparteko zerbaiten bila, beheko sukaldera joan behar dut.

Etxe berean bizi ginen izeba eta gu. Gu, bigarren pisuan; izeba, lehenengoan. Eta lehengora etorri zen bizitzera ezkontzaz osaba, nik artean zortzi urte nituela. Baserritarra zen osaba; eta aparteko eskola-

rik gabea. Eta hark, bai, hark arreta handia jartzen zion Basarriren irratsaioari. Han egongo zen, hura noiz hasiko zain. Eta Basarri hizketan hasten zenean, "ixo". Baina isilik egon behar hark ez ninduen harritzen. Berdina ikusia eta entzuna nuen-eta beste etxe batzuetan ere.

Harrigarri, osabaren abildade bat egiten zitzaidan harrigarri: nola bertso asko eta asko Basarriekin batera kantatuz amaitzen zituen. Alegia, Basarrik bertsoa nola amaituko zuen igarri, eta harekin batera kantatu, harekin bat eginez, bertsoa berea ere balu bezala, eta buuruaren eta eskuen imintzioaz ere bertsoaren amaierari lagunduz.

Eta, oraindik ere, berrogeita hamabost urte geroago, Basarriren izena entzuten dudanean, osaba zena etortzen zait askotan gogora eta hark Basarriekin bat egiteko zuen abildadea eta ahalmena. Edo, hobeto esanda, Basarrik entzulearekin bat egiteko zeukan abildadea eta ahalmena.

4. Gure mutikotako Basarri

Nik Basarri ezagutu, amairu-amalau urtetarako ezagutuko nuen.

Zarautza beiak perratzeraz Azken Portuko Manuel errero aundiarengana jeisten giñanean, noizbeinka ikusi oi genuen Basarri. Azken Portuko tabernaren gaiñean bizi bait zan; eta errero aundia, aldameanean.

Karpeta bat eskuan zuela atera oi zan etxetik. Eta ondo jantzita; txaketarekin geiñean. Basarri txaketa gabe, bi aldiz bakarrik ikusi nuen nik. Gaztetan, udarako bero aundi batean, Zarauzko musika-plazan; eta Jon Lopategiri txapela janzen.

Alegia, bere lanbideari zegokion jantzia eta irudia zan ori. Erri-kiroletako aitzindari eta kazetari zanez, leku askotara joan bearra zeukan kirol-berriak jasotzera, eta zijoan lekuan bere itzala egiten zuen.

Azken Portu auzoan, ondoen janzen zan gizasemea Basarri zan. Beno. Gu baserritarroi ala iruditzen zitzaigun.

Egun batean, bere automobil kuartro-kuartro grisari zer gertatuko eta an asten da sakristauak astintzen zuen intsentsu-potoak baiño ke

geiago botatzen. Ezin arrankatu, alegia; eta berandutu. Goizeko amarrak izango ziran. Eta ni ere antxe, beiak perratzerara joanda.

Eta Joxe Otzarretak, erroero aundiari deituta:

–Etorri adi, Manuel, Basarriren automobillari bultzatzera.

An joan zan erroeroa, bere larruzko mantal aundia bezain gogorra soiñean zuela, gure bei motza perratzeari lagata.

Gero, Basarri joan zanean automobillean, ala esan zion Joxe Otzarretak erroeroari:

–Gaur ere guk aiñako eguna botako dik orrek, Manuel.

Eta tabernara. Joxe Otzarretaren ateraldiak! Baiña Basarri egun artan ere lanera, automobil xume artan. Eta ni, berriz, beia perratu zai.

5. Uztapide txapeldun

la-ia seguru esan dezaket zein egunetan hasi zitzaidan neure buruko zenbait eskema pitzatzen: 1963ko Urteberri egunez. Astear-tea zen.

Ordurako ondotxo nekien erregeak ez zirela etortzen Ekialde urrunetik eta umeak ere ez Paristik. Baina horiek jakiteak baino pitzadura sakonagoak eragin zizkidan Urteberri egun hartan entzunak.

Nahiz eta hamabi urte soilik izan, ordurako ondotxo ikasia nuen bitan banatzen zirela aldameneko eta ez horren aldameneko gizon-emakumeak: gerran Francorekin ibili zirenak eta haren aurka ibili zirenak. Han ez zegoen lekurik ñabardurentzat. Jakina: Francorekin ibilitakoak ziren onak, eta besteak gaiztoak. Eta kito. Ezin argiago zeuden kontuak. Zertan jardun xehetasunetan? Eta, jakina, orduan ere funtzionatzen zuen gure inkisizio txikiak: ondotxo saiatzen ginen jakiten bakoitza zein aldetakoa izan zen.

Urteberri egun hartako arratsaldean ere, amaren baserrira joan ginen, ia igandero eta jaiero bezala. Kale-baserrira zen; eta da. Eta hantxe egiten zuten helduek karta-jokoan edo egoten ziren berriketan, eta gu mutilok jolasean eta, tarteka, adi-adi helduek zer esango.

Arratsalde hartan, besteak beste, gai nagusi bat izan zuten helduek hizpide. Izan ere, bi egun lehenago, Urtezahar bezperan, igandez, jokatu zen Donostian Euskal Herriko bertsolari-txapelketa eta inor gutxiak uste zuena gertatu zen: Uztapidek txapela irabazi Basarri. Kontu harrigarriagorik!

Baina hara non, amaren baserrian, ia denak Uztapideren alde azaltzen ziren. Ondo irabazi zuela Uztapidek txapela. Merezia zuela. Bazela garaia. Eta abar. Uztapide gora eta Basarri bigarren.

Baina ez zen, soilik, bertso-kontua. Han bazen zerbait gehiago. Eta "zerbait" hori, gehienetan, politika izaten zen orduan; edo, hobeto esanda, "politika" deitzen zitzaion hura.

Ume koskorrok, entzun eta isildu. Eta ni, erabat harrituta. Ordurako, inkisidore txiki izaki, bai bainekien Basarrik gerra gudariekien egin zuela eta Uztapidek Francorekin. Beraz, nola zitekeen Uztapide, bertsolari ona ez ezik, gizon jatorra ere izatea eta Basarrik, gudari ibili izanagatik, horrenbesteko gorapamenik ez izatea?

Han zerbait gertatzen zen. Hura ulertzen hasteko, ordea, ez zen nahikoa jakitea, nonbait, erregeak ez zirela etortzen Ekialdetik eta umeak ere ez Paristik. Eta nik hamabi urte besterik ez.

6. Karramaroa eta bizikleta

Basarri, tarteka, Izeta gure baserrira ere joaten zan. Eta egun batean, ni parean egokitu, amasei bat urte nituela.

Izan ere, baserriko mutikook oso gaztetxo giñala joaten giñan soro-lanetara idiekin. Baiña nola pentsa nezakeen nik eginbear orren barne Basarriekin leen aldiz itz egingo nuela?

Arratsalde eder artan idiekin karramarrora nindoan Izetako bide-estratan beera, Barainburuko soro luzera. Uste det arto ereiteko garaia zala: San Isidroak aldea. Eta bat-batean, ezustekoa: Basarri zetorren bidean gora. Apreta urdiñak zeramazkin, galtza grisak, txaketa sorbaldatik zintzilik zuela, eta eskuan makilla dotore bat.

Ura lotsa! "Basarri zetorrek. Aida, idiak, aida azkar bazterrera!".

–Karramarrorako asmoak al dira? –ark.

Nik, buru-makur:

–Bai.

–Izetara nator bisitan. Aita edo ama bai al da etxean?

–Bai. Sukaldean gelditu dira.

–Ondo da.

Ala gurutzatu giñan, bide-estrata artan.

Gizon arekin topo egin bearrak izua bezela eragin zidan. Jainkotzat bait neukan. Eta mutiko mukizu batek Jainkoarekin itz egitea...

Oiek ziran nik Basarrirekin egindako leenengo itzak. Urrengoak eta azkenekoak, onako auek, ogei urterekin: San Pelaiotarako amak erosi zidan bizikleta Orbea berria arrapatu zidatela esatera bere etxera joan nintzanean.

— Zer marka eta zer kolore?

— Orbea eta berdea.

An aritu zan bera, klak, klak, klak, goardia zibillek-eta zituzten idazmakina beltz aundi aien antzeko batekin.

Zer zor nioen, eta:

–Ostu badizue, naikoa ordaindu dezu, gizona. Zoaz lasai.

–Aio. Eskerrik asko.

Orra, nik Basarrirekin egindako itzak. Eta berak nerekin.

7. Autobusean

Ez dut gogoan noiz agurtu nuen Basarri lehenengo aldiz. Baina bai noiz hitz egin nuen berarekin luze samar lehenengoz. Zehatz-zehatz esan dezaket zein egunetan izan zen ere: 1989ko abenduaren 18an. Astelehena zen.

Bezperan, abenduaren 17an, jokatu zen Euskal Herriko Bertsolari Txapelketa Nagusiaren finala, eta Basarrik jantzi zion txapela Jon Lopategiri.

Astelehen hartan, Basarri eta biok elkarrekin hartu genuen autobusa Donostian, San Martin kaleko geltokian, merkatuaren parean, eta elkarren ondoan eserita etorri ginen Donostiatik Zarautza, herriz herri. Aukera polita, beraz, kontu asko berritzeko. Eta nik, Basarriren aldamenean gozatzeko.

Zorionak eman nizkion, bezperan Lopategiri txapela jantzi ondoren kantatutako bertsoagatik. Benetan eskertu zidan. Barru-barrutik atera zitzaiola aitortu ere bai. Eta are gehiago: ez zait, ba, hantxe hasten berriro ere bertsoa kantatzen, "mutil koxkor bat itsuaurreko" doinuaz, bezperan bezala eta ia-ia bezperan bezain ozen eta indartsu:

Ekarri naute garalleari
txapel eder bat janztera.
Bertsolariok, jarrai gogotsu
herri batetik bestera.
Gure lurrean guk ez daukagu
zertan egon buruz behera.
Une honetan aitor dezagun:
bagera edo ez gera;
bertsolaritza bizi dan arte
biziko baita euskera.

Ez zuen, ez, nik nahi ordurako amaitu bertsoa. Autobuseko jende guztia, guri begira. Gidaria ere bai, ia-ia. Eta Basarri, ezin gehiago gozatuz. Ez dakit norbaitek txalorik jo zuen ala ez. Baina gustura sumatu nuen bat baino gehiago. Ni beheko osabaz oroitu nintzen.

Kontu kontari jarraitu genuen. Gogoan dut zer esan nion, Zarautzera iritsi ginenean, Gurutze Gorriko geltokira hurreratzean:

-Bueno, ñaxio -ñaxio deitzen bainion-, ondo segi eta eutsi goiari. Animoak bizitza luzatu egiten omen du-eta.

-Hori bai ezetz! -eten zidan zorrotz-. Gure Jainkoak bakoitzarentzat jarria dauka eguna eta ordua, eta hori ez dago mugitzerik.

"Bueno, bueno! Ez hadi jarri horrela", pentsatu nuen neurekiko, baina ez nion ezer esan, badaezpada.

Ondoren, gertatu berria hausnartuz etxeratu nintzen. Uztapide etorri zitzaidan gogora. Agian, Basarrik bezala usteko zuen: animoak ez dezakeela bizitza luzatu. Baina seguru nago ez zidakeela Basarrik

bezala erantzungo. Bestelako doinu bat izango zuen haren erantzunak.

Eta horrek amaren baserrira itzuli ninduen. Agian, horrexegatik identifikatuko ziren batzuk Uztafiderekin errazago eta gehiago, Basarrirekin baino. Agian.

Eta, orduan, beste pasadizo bat etorri zitzaidan gogora, ia-ia ahaztua nuena. Kontatu zidanak, izan ere, isilpean edukitzeko agindu zidan. Eta, isilpean ez ezik, ia-ia lurpean ere eduki nuen gordea, noiz eta agian hortxe izan nitzakeenean gauza asko ulertzeko giltza eta giltzarria.

8. Kantari nator

Emeretzi urte nituela atera zuen Basarrik *Kantari nator* izeneko bertso-liburua. Ez nuen onik izan, ura eskuratu arte. Ainbat alditan esan ondoren, alako batean ekarri zidan amak. Ez nik nai bezain azkar. Baserriko gazteek ez genuen ausardiarik alako gizonei ezer esateko eta eskatzeko. Nola, ba?

–Basarriren etxera joan eta berak eman zidak, motel –esan zidan amak–. Torik. Baiña bukatu ezak sega-pika. Eta gero begiratuko diok.

Izan ere, an ari nintzan sega-pikan lzetan, betiko tokian: atariko labearen ondoko udare txermenaren azpian, tinka-tinka-tinka. Iñoizkorik azkarren pikatutako sega ura izango zan.

Mutikotan dotriña baiño gogo geiagorekin ireki oi nuen *Kantari nator* liburua. Gero, igandeetan, Urdanetako Patxi aundiaren tabernan, musean egiñaz, ikasitako bertsoren bat kantatzeko.

Uste det, ogeita bat urte nituela Azpeitira lanera joan nintzanean, nerekin eraman nuela liburua. Andregaiia billatu nuenean galduko nuen, seguru asko.

Uraxe izan zan nere gaztetako bertso-eskola: Basarriren *Kantari nator* liburua.

9. Maria Dolores Agirre

la hogeita hamar urte eduki dut isilpekoa gordean. Hitza eman nuen. Eta bete ere bai, oraingo honetan behintzat. Baina merezi du kontatzea, eta kontatzera noa, Joxe Mari Oterminen baimena eskuratu ondoren.

Duela hogeita hamar urte, artean Euskadi Irratia jaio berri samarra zela, tarteka aukera izaten nuen Irratiaren zuzendari Joxe Mari Oterminekin hitz egiteko. Irratiak Donostian zuen egoitza orduan ere, baina Andia kaleko 13. zenbakian, 7. solairuan; eta HABEK, nik lan egiten nuen erakundeak, hantxe bertan, 6. solairuan. Eta behin baino gehiagotan egiten genuen topo elkarrekin Joxe Mari adiskideak eta biok.

Eta, egun batean hark zer kontatuko eta, zeinen pozik zeuden Irratian Basarrirekin. Izan ere, lortua zuten Basarrik ere irratsaio bat egitea Euskadi Irratian. Garbi zuten helburua: bere fonotekan jasotzea Basarriren ahotsa ere, euskal irratia ahotsik esanguratsuenetakoa. Iraganaren lekukoa zen ahotsa; eta ezinbestekoa zen hura ere jasoa izatea.

Behin hori lortu ondoren, hurrengo ahotsa eskuratzea erabaki zuen Joxe Mari Oterminek: Maria Dolores Agirrerena. Ahots garrantzitsuagorik euskal irratian!

Lehentxeago, ahozkotasanaren gaiak kezkatuta, Bernardo Atxagarekin hitz egina zen Joxe Mari. Orduan, Atxagak ere bai baitzuen bere irratsaioa Euskadi Irratian. Eta, tartean, gaia azaldu eta jorratu.

Oterminek ondo gogoan hartu zituen Atxagaren hitzak: ahozkotasanaren ikuspegitik ere zein eredugarria den liburu bat: *Pello Errotaren bizitza, bere alabak kontatua*. Askotan aipatu eta goraiatu izan du Atxagak liburu hori, Antonio Zavalak ondu zuena, Pello Errotaren alaba Mikela Elizegik ahoz kontatua transkribatuz eta ordenatuz (Auspoa 32, 1963).

Eta, asmoa eta liburuaren bikaintasuna elkarrekin lotuz, ideia ezin egokiagoa bururatu Otermini: zergatik ez Maria Dolores Agirrereri eskaini *Pello Errotaren bizitza* grabatzea?

Joan da Maria Doloresengana, eta honen ustekabeko erantzuna:

–Hori ez da nire eredia. Nire eredia Lizardi da.

Pena du oraindik ere Joxe Mari Oterminek. Eta pena ez txikia-goaz kontatu zidan orduan, 1984 urte inguruan. Baina hori bai: mesedez ez inori kontatzeko.

Ba, pasadizo ezin adierazgarriago hori etorri zitzaidan gogora, 1989ko abendu hartan, Gurutze Gorriko autobus-geltokitik etxera bidean, Basarriren erantzun zorrotz haren konpasean.

Eta, jakina, ia berez etorri zitzaidan galdera: zein neurritan ote ziren Maria Dolores Agirrerren hitz horiek Basarrirenak ere.

Baina nola jakin hori? Zeini galdetu?

10. Gaztelu

Batzuetan, bide luzea izan ohi da zuzenena.

Ez dakit zer erantzungo zidan Basarrik, bere ereduaz galdetu izan banio. Baina asko atera daiteke haren idatzietatik. Besteak beste, honako esaldi biribil hau: "Nik lengo zarretan ezagutu nuen bertsolaririk onena Bautista Gaztelu zan". (*Bertsolaritzari buruz*, Auspoa 178: 60 or.)

Gogoan dut nola, esaldi hori irakurri nuen lehenengo aldian, erabat harrিতuta gelditu nintzen: Gaztelu izan zela Basarrik bertsolari zaharretan ezagututako onena? Gaztelurik izan zela, bai, bagenekien. Antonio Zavalak liburu bat ere osatua zuen haren bertsoz: Auspoaren 61.a, 1966an. Baina gaur apenas aipatzen duen inork Gazteluren izenik.

Horretan gelditu zen nire harridura. Baina ez nintzen oso lasai geldituko, nonbait. Izan ere, handik puska batera –ordurako hila zen Basarri–, Antonio Zavalari berari egin nion galdera:

–Zergatik Basarrik horrenbeste goratzen zuen Gaztelu?

Barrez erantzun zidan Antoniok:

–Bestea ez goratzearren.

–Eta zein da bestea?

Barre pikaroa egin zidan orduan. Berehala ohartu nintzen: esatera zihoana oso gutxitan idatzi ohi den kontuetako bat zen. Zavalak berak ez zuen inoiz idatzi. Eta jendaurrean esan ere ez. Ez dakit zer erantzungo lidakeen Antoniok, baldin eta gaur bizi balitz eta bere izena erabiltzeko baimena eskatuko banio.

Baina lehendik emana zidan baimena:

–Ni hiltzen naizenean, nahi duzuen a egin.

11. Bai, baina

Nik bizi osoan eskertuko det Basarrik egin zuen lan ura. Ereduztat artzeko modukoa zan; beintzat, artu nai degunontzat.

Baiña ez pentsa dana alde ona zuenik Basarrik, nere gustorako. Sermoigillea zan bere izketaldietan. Ulertzen det garaiak alakoak zira-la. Gaur begiratuta, bere alderik aulena orixe ikusten diot nik Basarrik egin zuenari. Argi dago oitura arekin asko xamurtzen zituela bere izketaldiak, bere idazlanak eta bere zenbait bertso-saio.

Kontuak kontu eta irudiak irudi, bizirik jarraitzen dute ark egindako lanek. Zarautzek beintzat ez dauzka aaztutzeko. Ura jaio zaneke mendeurren-ospakizunok lekuko.

12. Txirrita

–Txirrita –erantzun zidan Antonio Zavalak.

Beraz, Gatzelu goraiatzan zuen Basarrik, zergatik eta Txirritxa ez goraiatzeagatik. Eta Antonio Zavalak, hori esatean, gauza asko ulertzeko giltza jartzen digu eskuetan. Ea asmatzen dugun azaltzen.

Normalean, horrelako kontuak ez dira aipatzen hitzaldietan; eta gaur gutxiago, lehen baino. Politikoki zuzenak ez direlako-edo. Baina betiko kontuak aipatuta, ordea, nekez egin dezakegu aurrera. Ezer berririk ikastekotan, zerbait berri egin behar baita. Eta zerbait berri egitea, kasu honetan behintzat, zerbait berri esatea da.

Goazen aurrera, beraz, poliiki eta tentuz bada ere.

Azken batean, bat datoz Maria Dolores Agirrereren hitzak eta Basarrirenak, aldeak alde. Maria Doloresek: "Nire eredia ez da Pello Errota. Nire eredia Lizardi da". Basarrik: "Nire eredia ez da Txirrita. Nire eredia, ezagutu nuen bertsolarietan, Gaztelu da. (Ezagutu ez nuenetan, Pedro Mari Otaño)". Gaztelu esan eta Txirrita ezkutatu. Hitza, Gaztelu; itzala, Txirrita.

Horrek zer esan nahi duen ageriago ikusiko dugu, beharbada, Basarri eta Uztapide elkarren parean jarriz.

Basarrik maitea zuen baserria eta baserritarra eta jende xehea. Baina, beharbada, kanpotik bezala, eta beren zuloatik ateratzeko. Uztapidek maitea zuen baserria, baserritarra eta jende xehea, bera ere baserritarra eta gizon xehea izanik.

Basarrik ez dakit zenbateraino maiteko zuen taberna eta taberna-ko jendea, nahiz eta bera ostatu batean jaioa izan (Granada baserria ostatu zen) eta taberna gainean bizi. Uztapidek, bai, badakigu: maitea zuen, tabernako jendea ez ezik, taberna bera ere.

Eta, horren argitan, gehixeago ere urra dezakegu bidea.

Inori ez zaigu atsegin norbait kanpotik etortzea zer egin behar dugun esanez. Gure hobe beharrez arituko da, baina haren jarduna eta doinua ez ditugu gogoko. Horregatik egingo zuen jendeak erraza-go bat, agian, Uztapiderekin Basarrirekin baino.

Dena den, hortxe ikusten da bai Basarriren eta bai Uztapideren handitasuna: biak elkarren hain desberdin izan eta biak elkarrekin hain estu jardun izanean bertsogintzan.

Gero, ia azken galdera etorriko litzateke: zeinen gainean eraiki den ondorengo bertsolaritza: Uztapideren ala Basarriren gainean.

Urrutiegi joan gara, noski. Hasiera-hasieran jarritako gaitik ere urrun samar ibili gara, erdipurdiko bertsolari izaki. Baina uste dugu merezi zuela gauzak zabal samar hartzea.

Orain arte, Juan Mari Lekuonak azaldu du egokien eta ondoen zein egitasmo landu eta garatu zuen Basarrik bertsolaritzan, Basarrik berak behin eta berriro esan zuena oinarri hartuta. Hemen, Zarautzen, eman zuen Lekuonak hitzaldia, 1985ean, eta gero "Basarriren bertsolari proiektua" izenburuz argitaratu (*Luis Villasanteri omenal-*

dia, Euskaltzaindia, Iker-6: 283-296, 1992; *Ikaskuntzak. Euskal literaturaz (1974-1996)*, Deustuko Unibertsitatea: 364-378; 1998).

Lan hori osatze aldera, komeni da esatea ez zela soilik Basarriren egitasmoa izan, baizik eta mugimendu oso bat zegoela oinarrian eta Basarri, azken batean, hortxe egokitu zela, une egokian eta garai egokian. Mugimendu horrek norbaiten beharra zuen, eta ezin hobeto bete zuen Basarrik egitekoa. Baina ez zen soilik bertsolaritza izan. Azken batean, Euskal Pizkundearen mugimendua zegoen oinarri-oinarrian. Eta hortxe zeuden, besteak beste, Lizardi, Aitzol, Manuel Lekuona, eta gero Maria Dolores Agirre eta Basarri bera, punta-puntan.

Orain, Basarriren garaipenarekin geratuko gara. Basarrik aurrera atera zuen egitasmo hura. Eta garaipen horren gainean dago eraikia gaurko bertsolaritzaren arrakasta.

Guk honaino ekarri nahi genuen haria. Ez dakit zer neurritan asmatu dugun. Laster zuena izango da hitza. Baina, bukatzeko, galdera bat egin nahiko genuke: bertsolaritzaren historia hartu eta zazpi bertsolari aukeratu beharko bagenitu historia horren mugarriztat, Basarri izango ote litzateke zazpi horietako bat? Inolako zalantzarik gabe: bai. Baina galdera errazegia da hori. Zail dezagun, bada. Eman dezagun orain, zazpi bertsolari ez baina, bi soilik aukeratu behar ditugula bertsolaritzaren historiako mugarri nagusiztat. Galdera: Basarri izango ote litzateke bi horietako bat? Gure ustez, bai. Baina hori, jakina, beste hitzaldi bateko gaia izango litzateke.

Eta orain bai: orain zuena da hitza. Eskerrik asko.